

גמ' טו' א' ע'

גמ' טו'

קדש לי כל בכור. — ראיתי בשם צדיק אחד, קדש לי, היינו שאם רוצה אדם לקדש עצמו לה, כל בכור, בכור הוא ענין התחלה, היינו שהתחלה צריכה להיות בקדושה ובטהרה, שאם התחלה טובה בוודאי יהיה הכל לטובה, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. וכן צריך אדם לשמור תמיד על ההתחלה, ובקומו בבקר יתחיל את עבודת יומו בקדושה, וראשית חכמה יראת ה'. וכמו שראיתי בשם הרבי ר' זושא ז"ל, על הפסוק בתהלים, יתיצב בדרך לא טוב רע לא ימאס, היינו בתחלת היום אם לא יטול ידיו, כל היום לא ימאס רע, מפני שהתיצב מתחלה בדרך לא טוב, ומדה טובה מרובה וא"כ אם התחיל בנטילת ידים שחרית וברכות השחר ממילא כל היום ימאס רע, ואך טוב וחסד ירדפוהו כל ימי חייו.

(1)
גמ' טו'
רע'

(2)
מסורת
היום

1 Come to Pharaoh. When God chose Moses, he was very reluctant to accept the mission. He argued with the Almighty, according to our tradition (*Shemos Rabbah* 3:14), for seven full days. He considered himself unqualified to be the leader of the people and to confront Pharaoh; he was too modest, too humble. *Moses said to God: Who am I, that I should go to Pharaoh, and that I should take the children of Israel out of Egypt? (3:11)—who am I, that I am worthy of becoming the redeemer?* God answered him, *For I will be with you (3:12)*. God promised Moses that He would never desert him; He would participate in the implementation of the mission, and together they would enter Pharaoh's chambers. Therefore, when God instructed Moses to appear before Pharaoh, He used the imperative *bo* instead of *lech*. When Moses addresses Pharaoh, God will be present; when he raises the staff, God will be with him. In effect, God says, *בא עקדי אל פַרעה, Come along with Me to Pharaoh.*

1 There is a *halachic* principle involved here. The *halachah* knows of two kinds of *shelichus*, two types of power of attorney and acting by proxy. One type of *shelichus* is a purely formal-juridic assignment given to a person. The other type of *shelichus* is personalistic and experiential. The former is a practical institution, designed simply to perform legal transactions by proxy. Quite often, one cannot attend to business personally, and therefore the *halachah* provides the opportunity to act through a proxy, to ask someone else to finalize or sanction certain obligations or certain deeds or agreements. This type of acting through a proxy is always associated with the absence of the real owner, for example, Abraham's authorizing his servant to travel to Haran and choose a bride for Isaac. Once the authority is granted, whatever the agent does is valid.

26 The second kind of *shelichus* is personalistic; it is a relationship between two people who are united by a bond of friendship, two people committed to the same destiny, two people sharing in each other's travails and joys, two people working for the same cause and confiding in each other, two people living an open, frank existence. These two people achieve a common identity from the viewpoint of the *halachah*. Each of them may act in certain areas on the behalf of the other, even though the latter is right there and is capable of performing the same deeds on his own. Essentially, the *shelichus* is a merger of identity. One acts on behalf of the other in the other's presence.

The *shelichus* entrusted to a prophet belongs to the second category of personalistic *shelichus*. Man unites with God, cleaves to God, and loves God with a great passion. He feels the hot breath of eternity upon his cold face. He feels the Almighty; he experiences the great sweetness and exaltedness engendered by the touch of infinity.

That is why God says *בא אל פַרעה*. It is not the formal *shelichus* wherein I absent myself and you do whatever I told you to do. It is the personalistic *shelichus*, where there is union between Me and

36 you. My thoughts will become your thoughts, My speech will break through you; therefore, Moses, you are qualified because I am qualified. *בא אל פַרעה*, come with Me, I will walk with you, I will be there when you enter the palace, and I will not leave you on your own. You are the *shaliach tzibbur*, I am the *tzibbur*. I am united with you. We will walk together arm in arm, so to speak. Man can come so close to the Almighty that he and the Almighty are united—one voice, one feeling, one experience, finitude somehow embraced by infinity and yet not disappearing. (*Festival of Freedom*, pp. 149-152)

(3)
מסורת
היום

(1) ויפן ויצא מעם פרעה. בעבור שפתחו מאד בברדי, חשב משה שיפתחו גם עתה שימותו בכעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו, כדי שיתיעצו בדברי חשב מחשבות. אמת כי כן עשו, ואמרו לפרעה הטרים תדע כי אכדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה, מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו. מתרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו':

The Spousal Solution

וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהָ. וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרַעֲהָ אֵלָיו עַד מָתַי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹקֵיהֶם
הֲטָרָם תִּדְעַ בִּי אַבְדָּה מִצְרַיִם

And he turned and left Pharaoh's presence. Pharaoh's servants said to him, "How long will this be a snare for us? Send out the men that they may serve Hashem, their God! Do you not yet know that Egypt is lost?" (10:6-7).

(4)
Power of
Avert

THERE ARE INSTANCES IN WHICH THE TORAH clues us into the basics of human psychology, but we have to know how to find those insights. Thankfully, the commentators often do this work for us, as the Ramban does in *Parashas Bo*.

The Torah relates that after warning Pharaoh about the impending *makkah* of *Arbeh* (Locusts), Moshe turns and leaves the palace without waiting for a response.

Apparently bothered by the anomalous mention of this

seemingly unimportant fact, the Ramban suggests that Moshe was actually tapping into human nature in the hopes of turning Pharaoh's heart:

The Ramban explains that during the *makkah* of *Barad* (Hail), the Egyptians had feared for their lives. Moshe realized that the news that the locusts would eat whatever grain still existed after the hail would throw them into a panic. He wanted to give the palace officials time to mull over their dire predicament and advise Pharaoh to finally let the Jews go, so he turned and left without waiting for their answer.

It turns out that Moshe was correct in his judgment. As soon as Moshe left the palace, Pharaoh's advisers tried to convince him to allow the Jewish slaves to leave. "Do you not realize that Egypt is on the verge of being destroyed?" they asked rhetorically. Pharaoh actually considered it briefly and summoned Moshe for negotiations on the terms of their release, but when Moshe insisted on an unconditional exodus, Pharaoh once again hardened his heart and refused to let them go.

Ramban adds that although the Torah only mentions Moshe turning and leaving after warning about the Locusts, it is possible that he did the same after each *makkah*, in the hopes that the Egyptians would discuss it among themselves and repent.

Rav Simchah Zissel Broide adds two layers of insight to this Ramban.

He points out that Moshe had the words ער"ש באח"ב, an acronym for the ten *makkos*, engraved on his staff —

(2)

5) which existed from the time of Creation. Moshe must have known that Pharaoh was going to "go the distance" and keep the Jews in Egypt until the very last of the ten plagues forced him into submission. How could he think that Pharaoh's advisers would somehow convince him to allow the Jews to go after just seven plagues?

6) This Ramban is teaching us the power of discussion among humans, says Rav Simchah Zissel. A person using his solitary mind may not come to the truth. No matter how prodigious one's intellect is, every person has negius (personal bias) that clouds his judgment. But when two or more people sit down together and say, "Let's talk this out" or "Let's work through this matter together," amazing things can happen. If they are ready to hash it out, with each one respectfully pointing out the logical failings of the other and accepting the points that are correct, they can literally change their fate.

7) The power of discussion and group collaboration is so strong that Moshe Rabbeinu was hoping that if he left the Egyptians alone to discuss their predicament, they might change their fate by recognizing that they had better call an end to the madness before it would be too late.

8) Rav Simchah Zissel also points out that Moshe Rabbeinu could have taken an entirely different tack when he noticed that the Egyptians' resolve was starting to crumble. Rather than turn and walk out of the palace, why didn't he keep hammering away at them and harping on just how foolish it would be to keep testing Hashem?

9) The Ramban is teaching us yet another insight into human nature, answers Rav Simchah Zissel. Humans have tremendous inner resistance to outside opinions. No one likes being told what to do. Moshe felt that once he had delivered his warning, his presence in the palace would only be detrimental. Rather than focusing on their dire circumstances, the advisers' egos would kick in, and they would turn against Moshe, feeling the need to reassert their independence from him, and by extension, from Hashem.

10) When we put these two human emotions together, we find ourselves in a terrible dilemma. On one hand, we cannot see our own faults and foibles. We need others to point out when our logic is skewed. On the other hand, we have built-in resistance to others objectively critiquing our thinking. How do we surmount this paradox?

11) Hashem created a solution to this problem: it's called a spouse. The Ribbono shel Olam had to create someone who is enough not you to be able to see objectively what you cannot see, yet is enough you for the resistance to advice from outsiders not to kick in. Chazal teach us that ishto k'gufo — a wife is like one's own self, which means that the natural tendency to resist guidance does not have to kick in. At the same time, a wife is called an ezer k'negdo because she can be an ezer (help) by being k'negdo, standing at enough of a distance to see through your faulty logic.

Perhaps this explains a somewhat cryptic statement in the Talmud (Yevamos 63a): An Adam (person) who doesn't have a wife is not an Adam.

We cement this concept into our minds by reciting a berachah under the chuppah and during Sheva Berachos that ends with the words: Yotzer haAdam (Who has created an Adam). Wouldn't it be more appropriate to recite that blessing when a child is born, or at his bris, or perhaps even at his Bar Mitzvah, when he becomes an adult? Why wait until someone marries to praise Hashem for "creating Adam?"

What the Talmud — and this blessing — teach us is that a human without a wife is not a full Adam, because he cannot solve this great conundrum of life, navigating the maze of needing an objective outside opinion to whom he does not have resistance.

It is only once a person has someone in his life whose advice he will not spurn that he is considered a complete person.

6

אדם (2) אדם אדם

מי ומי ההולכים (י, ח) פרעה, ככל חכמי אומות העולם, דעתו שהקב"ה נשגב עד מאד ואינו מתעסק בעניני העולם הזה לפנות לקבל תפלת כל יחיד ויחיד, אלא הוא שומע דוקא לתפילתם של גדולי ישראל ממש, ולכן שאל מי ומי ההולכים, ומשה השיב שכל בית ישראל ראויים לזכות, בנעריו ובזקניו נלך בבנינו ובבנותינו להודות לה' על חסדיו ששומר עלינו בגלות, וזהו גדולת הקב"ה שמחכה ומקבל גם תפילת עני ודל. וכן אנו אומרים בהלל "רם על כל גוים ה' על השמים כבודו", שטענת הגוים שאין מכבודו של הקב"ה להתעסק בעניני העולם הזה, כי על השמים כבודו, ותשובתנו "מי כה" אלקינו המגביה לשבת המשפיל לראות בשמים ובארץ", והיינו שנכון הוא שהקב"ה רם ונשא מאד, ועם זאת מקימי מעפר דל ומאשפות ידים אביון וגו' והיא היא גדולתו.

ח) מי ומי ההולכים. יש בענין זה ספקות הן כפל מי ומי כי די באחד, ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתיישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו, ועוד ב"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנעריו ובזקניו ובבנותינו נלך, ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו, והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת הש"י, וחג לנו הוא בשמחת העובדים, כמ"ש (דברים טז. ח) עצרת לה' וכתוב (במדבר כט. א) עצרת תהיה לכם, ורז"ל אמרו (פסחים סח:) דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם, וכאן מי החכם ומי יודע פשר דבר, ועו"ק כי אותה אתה מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנעריו ובזקניו וגו' הרי שבקשו לעקור את הכל משם, ופירוש של המפרשים כבר נודע, ובמקום תיבת אותה הל"ל זה אתם מבקשים.

8
כ"א יקר

וביאור לכל הספיקות הללו הוא, כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר אומר שודאי לא ילכו כ"א הזכרים שדרכם לזכות, ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושוטטו נא בכל קצוי עולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך, לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאלו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזכות, ובוזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומשם תראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג, והשיב משה בנעריו ובזקניו נלך כפי הנראה שלפי פשוטו נלך מיותר לגמרי, ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים, והיה לו להשיב בנעריו ובזקניו ובנותינו וגו' ויהיה הכל קאי על ההולכים, אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים, ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנעריו ובזקניו נלך, והבדל נלך מן ההולכים כי לא קרב זה אל זה, ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזכות כי אם מי שדרכם לזכות, מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו, כי בשלמא כל ההולכים שאינן הולכים כ"א לזכות דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזכות, אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו חג לה',

4

u

גדול חזק. הידוע תמיד שבית דין הגדול אמנם היה בארץ ישראל הם יקבעו חרשים ויעברו שנים בפנים המקובלים אצלם ובקבוצם גם כן. ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעו ולא חבנו במקום אלא מי שדעתו עמוקה וזה שהיו חרשים בחוצה לארץ מונים במלאכת העבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב לא מפני חשבוננו נקבעתו יום טוב בשום פנים אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעתו זה היום ראש חדש או יום טוב ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב זהה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה כמו שבא בפירוש (ספר שמות פ"ו) אלה מועדי יי אשר תקראו אותם אין לי מועדות אלא אלו, כלומר שיאמרו הם שהם מועדות אפילו שוגגין אפילו אנוסין אפילו מוטעין כמו שבאתנו הקבלה ואנחנו אמנם נחשב היום כפי שדעת היום שקבעו הם ר"ל בני ארץ ישראל בו ר"ח כי במלאכה הזאת בעצמה מוזני וקובעין היום, לא בראיה ועל קביעתם נסמך. לא על חשבוננו. אבל חשבוננו הוא לגלוי מילתא. הבין זה מאד. ואני אנסף לב באור. אילו איפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעזרו מארץ ישראל חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותה האומה מכל וכל, ולא יהיה שם בית דין לא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ הנה חשבוננו זה לא ידענו או כלום בשום פנים. לפי שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חרשים אלא בתנאים הגזורים כמו שבארנו. כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים (ישעי נ"ט כ"ג). וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת יתבאר לו כל מה שאמרנו ביאור אין ספק בו.

יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת התג, זה"ש כי חג ה' לנו. צריך להיות גם לנו, וידוע שאין שמחת האדם שלימה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניניו עמו, כי אין שיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקניניו נתונים בערכון בעור, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, ולכך אמר ב"פ נלך לעשות כי חלוקות בההולכים כי נערינו וזקנינו נלך לעבור, ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חציו לה' וחציו לנו ולבנינו, לשם שמחה.

והמצוה הקניינית היא שצונו ית' לקדש חרשים ולחשב חרשים ושנים. וזו היא מצות קדוש החרש. חזא אמרו יתעלה (נ"ט י"ג) החדש הזה לכם ראש חדשים. ובא הפירוש (ר"ט כ"ג) עדות זו תהא מסורה לכם. כלומר שמצוה זו אינה מסורה לכל איש ואיש כמו שבת בראשית שכל איש ימנה ששה ימים וישבות בשביעי עד כשתיראה לכל איש ואיש הלבנה שיקבע היום ההוא ראש חדש או ימנה מגיין תורני ויקבע ראש חדש או יעיין אחר האביב חולתו ממה שראוי להסתכל בו ויוסיף חדש, אבל מצוה זו לא יעשה אותה לעולם וזאת בית דין הגדול לבד. ובארץ ישראל לבד. ולכן בטלה הראייה אצלנו היום בהעדר בית דין הגדול כמו שבטלה הקרבת הקרבנות בהעדר המקדש. ובוה יטעו המינין הנקראים בכאן במוזרח קראין. וזה הוא שורש גם כן שלא ידו בו גם כן זולתנו מכלל הרבנים והולכים עמהם באפלה חשכה. וצד שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי החדשים והמועדים אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד. אלא בעת הצורך ובהעדר החכמים מארץ ישראל או אפשר לבית דין הסמוך בארץ ישראל שיעבר השנים ויקבע חרשים בחוצה לארץ כמו שעשה רבי עקיבא כמו שהתבאר בתלמוד (נרכות פ"ג י"ג ס"ג). ובה קושי

(9) ב' י' ק' י

10
11
12

ח. שנית, אני תמה על הגאון בעל "מגילת אסתר", שחושב בדעת רבינו הרמב"ם, שס"ל שעתה בזמן הגלות אין מצוה כלל לעסוק בהתיישבות הארץ, ולא רק שאין מצוה כזה, אלא עוד יש איסור כזה, וכמו שכתב שם בדבריו. תמה תמה אקרא עליו ועל דבריו. האין אפשר לומר כן בדעת רבינו הרמב"ם? צא ולמד ממה שכתב הרמב"ם (בספר המצוות) במצות עשה דקידוש החרש (מצוה קנ"ג), שאין חשבוננו בארצות הגולה כלום, אלא אנו סומכין על חשבון דארץ ישראל, וחשבוננו הוא רק גילוי מילתא בעלמא. כתב בזה"ל: "ואני מוסיף לך ביאור. אלו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעזרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת. כי הוא הבטיח שלא ימחה אותה האומה מכל וכל, ולא יהיה שם בית דין, ולא יהיה בחו"ל ביי"ד שנסמך בארץ — הנה חשבוננו זה לא ידענו כלום בשום פנים, לפי שאין לנו לחשב חרשים ולעבר השנים בחו"ל אלא בתנאים הנזכרים, כמו שבארנו כי מציון תצא תורה" 98.

עכ"ל הקדוש. והעתקתי כל לשונו בזה. כי ממנו נקח השגה שלימה להשיג מהי דעתו. אין הוא סובר חושב לעיקר גדול עסק הישוב בארץ הקדושה. כי מלשון רבינו יש ללמוד אין קשורים חיי האומה הקדושה בכללה ליישוב הארץ. עד שאם היתה האפשרות שיעדרו, ח"ו, ישראל מארץ ישראל — היתה נמחית האומה בכללותה. וכן כתב בשמו. המפרש, בפרק ה' מהלכות קידוש החרש הלכה י"ג. וזה לשונו: "ונאמר, שאם יאבדו, ח"ו, ישראל מארץ ישראל, יתברך השם על זה שהבטיחנו בתורה שלא תכלה האומה הזו כלל", עכ"ל. הרי, דגם הוא הבין בדעת רבינו, שאם לא ישבו ישראל בארץ ישראל, הרי הוא כליית האומה, ח"ו. והם דברים המבהילים כל רעיון האדם.

והטעם הוא לדעתי, כי ארץ ישראל היא לב האומה, כמבואר בספר הקדוש "אוד נערכ" 99, לרבינו איש אלקים מקודוובירו, וכמו שהבאתי לעיל. וכבר כתב ה"חכם צבי" בתשובה 100, דבלא לב אי אפשר לשום בריה לחיות. וממילא, כשלא יהיו ישראל בארץ ישראל, הוי כניטל הלב וכטלה כל החיות. ועוד יש להסביר הדבר, עפ"י דברי חז"ל במדרש תנחומא (פרשת דאה 101), דאמר הקב"ה: ישראל הם חלקי, דכתיב כי חלק ה' עמו 102, וארץ ישראל היא חלקי, דכתיב ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד 103. — יבא חלקי ישראל בחלקי היינו דכל התקשרותם של ישראל עם הקב"ה, היא דוקא ע"י ארץ ישראל שנפלה לחלקו של הקב"ה. ומה גם לפי דברי בעל "צדוק המור", לחמיו וקנינו של רבינו ה"בית יוסף" (בפרשת מטות 104), דארץ ישראל באה תיכף אחרי הי"ת בעצמו, ועל כן אמרה התורה לגבי כלכ

11
12
13

15

105 "וימלא אתר"ו — אחר ממש עיי"ש; על כרחך כל קשר של ישראל עם הקב"ה הוא דוקא ארץ ישראל. ועל כן אמרו ז"ל¹⁰⁶: "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה". והבן הדברים כי המה מיוסדים על אדני האמת. על כן, שפיר מוכן למה ארץ ישראל היא לב האומה הישראלית, אשר שמה היא מקור חיבתם. ועפ"י תבין היטב, את דברי מאור עינינו הרמב"ם, שכתב, שכל נימי חיי העם הישראלי קשורים בארץ ישראל, עד שאם יעדרו, ח"ו, ישראל מארץ ישראל, הרי היא, ח"ו, כמחית האומה בכללה, מפני שהוא כבירה בלא לב, הכטלה כל החיות. וממילא, יש לדון, שבחזוק הישוב בארץ ישראל — יחזק ליבן של ישראל, ויסגי ויפרה לעילא ולעילא.

ועתה, אחר שרבינו הרמב"ם מגדיל כל כך את ענין הישוב בארץ ישראל, עד שעושהו לנשמה של האומה הישראלית, וכמו שכתב שאם, ח"ו, יעדרו משם בני ישראל הוי כנמחה מכל וכל, איך יש לצייר כלל בודעת אדם כך שכל, שלדעתו אין חיוב בזמן הזה לעסוק בהתיישבות הארץ, ולא עוד, אלא שיש עוד איסור בדבר.

חי נפשי שאני הרגשתי בזה מעצמי, וזה כמה, מעת עסקי בזה. ועתה, אחרי בואי לכאן עיר הבירה, הזמין ה' לידי ספר נפלא הפלא ופלא¹⁰⁷, מגדול אחד מדינאבורג (דווינסק), מ"ה יונה דוב בלומבערג, שעשה וחיבר ספרו ענה בשנת תר"ץ, שם העמיק והרחיב הדיבור להסיר השגת ה"מגילת אסתר" מעל הרמב"ן, וכל גאוני מדינתו הפליאו את דבריו, שקולעין אל מטרת האמת. שם ראיתי שקדמני בזה, וכתב שם¹⁰⁸ בזה"ל: "מפני שכל מתורי חיי האומה קשורים ואחודים בארץ הזאת דוקא, כמו שכתב רבינו במצות קידוש החודש¹⁰⁹, וז"ל שם: 'ואני אוסיף לך באור, אלו הנחנו דרך משל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה הישראלית מכל וכל, ח"ו, ולא יהיה שם ב"ד וכו', הנה חשבוננו זה לא יועילינו כלום וכו'. המעיין בדבריו יראה כי המלים מפילת 'חלילה' עד 'מכל וכל' הם אינם שייכים כלל לעצם הענין שמדובר ממנו, והיה די בכתבו 'אלו הנחנו דרך משל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל ולא יהיה שם ב"ד, הנה חשבוננו זה לא יועילינו כלום'. והמילות הנ"ל, המה רק מאמר מוסגר בדברי רבינו, רק מפני שהוציא מתחת עטו הקדוש המלים 'יעדרו מארץ ישראל' — נסוג כמעט אחר מדרב"ה, מפני יראת ה' החופפת על צדיקו של עולם זה, והשתער ממורא ונפחד ה', כמו מי שמוזכר לתכלית דבריו איזה ענין נורא או מלה נוראה, ותוך כך דיבור יסוג אחר מדרב"ה ויאמר: ח"ו שכך יהיה. כן הוא ממש כאן לכל מי שיעיין היטב, הלא שער קאחוז כל איש הגהה דעה ישרה, האיך התחלחל והודעוץ הרמב"ם למלים נוראים בעיניו כאלה יעדרו בני ארץ ישראל מארץ ישראל, עד ששב וכתב וסגר בדבורו מאמר מיוחד 'חלילה וכו' שלא ימחה אותות האומה וכו', ונשער נא בנפשינו, האיך הרמב"ם אחתו שער, ואנחנו לא נודעוץ כלל ולא איכפת לן כלל אם יהיו ישראל בארץ ישראל או להיפך, ח"ו, ודי לחכימא.

הגו, דמשל ההעדר של ישראל מארץ ישראל בכל העתים, הוא כציור דעת קדשו של רבינו ז"ל כמו מחיית האומה הישראלית מכל וכל, ח"ו, וא"כ, כל יסוד קיום האומה אך בה תלוי, ואין מבלעדה לצייר כלל תקומת האומה הישראלית בכל העתים והזמנים. והגאון הנ"ל פירש בזה את המדרש (רות¹¹⁰): "פסוק אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו כעבור שמו הגדול¹¹¹, וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב¹¹²... — כאן בחו"ל וכאן בארץ ישראל, בחו"ל — הוא עושה בשביל שמו, ובארץ ישראל — הוא עושה בשביל עמו ונחלתו, ע"כ המדרש והוא כדברי הרמב"ם הנ"ל, שבארץ ישראל הוא עושה כעבור עמו ונחלתו, שלא ימחה, ח"ו, האומה, ע"י שיעזוב את ישראל שם בארץ ישראל. יען כי עיקר יחס מעמד הלאום והעם הישראלי הוא כהויותם בארץ ישראל — די לו להקב"ה לעשות בארץ ישראל בגלל אומתו זו לבדה. משא"כ בחו"ל, שאין תלך קיום העם בהם — הוא עושה רק כעבור שמו הגדול, ודפח"ח.

ועיי"ש, שבזה תירץ דעת הרמב"ם שלא מנה מצות עשה דישוב ארץ ישראל בתרי"ג מצוות, אף דגם לדידה הוי מן התורה, והוא עפ"י הכלל שהשריש בשורש הרביעי מספר המצוות — שלא למנות ציונים הכוללים כל התורה כולה. וא"כ, כיון דישוב ארץ ישראל היא מצוה יקרה כל כך, שהיא כלולה מכל המצוות, וכוללת כל התורה וכל קביעת המועדים ור"ח וכל מצוותיה תלוין בה, וכמו שכתב הרמב"ם (שם) על זה: 'כי מציון תצא תורה'¹¹³ (עיי'ן באוה"ח הק', כפרשת נצבים¹¹⁴, שכתב ג"כ ששיבת הארץ היא מצוה שכוללת כל התורה כולה, עיי"ש), וכן כל חיות האומה תלויה בה — א"כ היא מצוה כוללת ולא פרטית, על כן אינה באה בחשבון המצוות, שבאו לחשבון רק מצוות פרטיות. והוא דומה למה שכתב הרמב"ן (במצוה ח'¹¹⁵) על מצות 'תמים תהיה', בטעם הרמב"ם — מדוע לא חשבה במנין המצוות, משום שהיא מצוה כוללת ולא פרטית. כמו כן הוא במצות עשה דישוב לדעת הרמב"ם, שהגדילה כל כך, וכנ"ל, על כן היא מצוה כוללת דאינה באה בחשבון המצוות. עכ"ד הנוגעים לענינינו.

והארץ שם נפלאות בדברים אמיתיים, ומצוה לכל בר ישראל לעבור על ספרו בדיוק, ואיר עיניו ושכלו במצוה גדולה זו, ולבבו יבין שלא ללול מהיום והלאה במצות ישוב ארץ

12

16

21

26

31

34

41

46

51

56

6

ישראל. ואז העמוד לנו זכותה של ארץ ישראל לחלצינו ממצור, וכמו שהבאתי בהקדמה ראשונה¹¹⁶ בשם רבינו בעל ה"תניא" ד"ל. עכ"פ, זכותי לכונן לדעת הגדול בראיה הנפלאה הנ"ל, מרכיבו הרמב"ם הנ"ל בהלכות קידוש החדש, ואכפול הדברים - שאיך נוכל לצייר כלל ולומר דכורי ה"מגילת אסתר" הנ"ל בדעת הרמב"ם שאין להתעסק עתה בישוב הארץ וכביניה, כיון שכל חיי האומה תלמים בה, אתמהה!

(13)

ואולם לעומת זה יש לחוש שהגדולים יפרשו
עצמם לגמרי מבני דורם ויסירו השגחתם
 מהם, עד שע"י כך יראו ח"ו תמיד בשלוחתם,
 אלא לא כך צריך להיות וכבר פירש ק"ו מהרש"ס
 זצ"ל מה שאמרו חז"ל בפסחים (מט, א) לעולם
 ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים
 לרגליו, דהיינו כי המון העם הם בחינת רגלים,
 וכמו שהוא חוכא וטלולא אם יצא אדם לשוק
 מקושט בצניף תפארה על ראשו ומלבושי כבוד
 על שכמו ורגליו יחפות, כן הדבר הזה, אם
 גדולי האומה ישתדלו רק בשלמות עצמן ולא
 ישימו לב להלביש גם את דלת העם בלבושי
 תורה ומדות טובות הלא רגליהם יחפות, ועל
 זה רמזו ז"ל שימכור מה שיש לו כלומר יוותר
 קצת על השלמת עצמו ויקח מנעלים לרגליו
 כלומר יקח מועד להשפיע לבני ישראל גם
 להעומדים למטה ממדרגתו, ועל זה אמר הכתוב
 אף שמתניכם חגורים בכל זאת יהיו נעליכם
 ברגליכם לרמוז על הנ"ל שלא יפרשו לגמרי
 מהמון העם, אבל ישתדלו להלביש גם אותם,
 ולהוציא יקר מזולל. וכבר אמרו חז"ל בבבא
 מציעא פ"ו כל המלמד את בן עם הארץ תורה
 אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר
 אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, וידוע כי
 הגזירות העונשין יתוארו בשם מקל, כמו
 שאמרו חז"ל במדרש בחקותי הכר והמקל
 ירדו כרוכים משמים. על כן אמר הכתוב שאם
 יהיו נעליכם ברגליכם שתשתדלו להוציא יקר
 מזולל או במקלכם בידכם הדינין והגזרות
 בידיכם נתנו להשחתם לכל אשר תחפצו.

(14) ל"א יא' ה'

(15) ק"א יא' ה'

ואע"ג דדרשינן ליה לדרשה מידי פשוטו מיהו
 לא נפיק לגמרי, עכ"ל. והרשב"ם ריש פרשת
 וישב (לז,ב) האיר עינינו בביאור הענין וז"ל
 ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדונו
 רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף
 כפי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו
 ברמיזה הפשט ההגדות וההלכות והדינין ועל
 ידי אריכת הלשון ועל ידי שלשים ושתים
 מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי
 ועל ידי שלש עשרה מדות של רבי ישמעאל.
 והראשונים מתוך חסידות נתעסקו לנטות
 אחרי הדרשות שהן עיקר, ומתוך כך לא
 הורגלו בעומק פשוטו של מקרא, ולפי שאמרו
 חכמים (ברכות כח:) אל תרבו בניכם בהגיון
 וגם אמרו (ב"מ לג.) העוסק במקרא מזה
 ואינה מזה העוסק בתלמוד אין לך מזה
 גדולה מזו, ומתוך כך לא הורגלו כל כך
 בפשוטן של מקראות וכדאמרין במסי שבת
 (סג.) הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה
 תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא

(7)

וככה תאמרו אותו מתניכם חגורים נעליכם
 ברגליכם ומקלכם בידכם. מש לפרש על
 דרך רמז מוסר כי במצרים נשקעו כל כך עד
 שאפילו זמן סעודה לא היה להם והיו כתרנגולים
 המנקרים באשפה (יומא עה, ב), היינו בבחינת
 אדם ביקר בל יבין נמשל כבהמות נדמו. והנה
 האדם מחציו ולמטה אין לו יתרון על שאר
 בעלי החיים, אך עיקר כבוד אנושיותו הוא
 מחציו ולמעלה כי נתן לו ה' לב מבין לחשוב
 מחשבות וחלק א' ממעל במחוז ורוח ממלל
 רברבו בפיהו. ומתראוי שחלק העליון ימשול על
 התחתון כמו שכתבתי למעלה להמליץ ראשו
 על כרעיו ועל קרבו. ולכל הפחות
 יעשה מחיצה המבדלת ביניהם שלא יערב קדש
 בתול, על כן בצאתם ממצרים בלילה הזה
 שהבדלים ה' לחלקו, מתניכם יהיו חגורים שלא
 יצא לבם רואה את הערוה, על דרך שאמרו
 חז"ל (כתובות קה, ב) רואה אני את דברי
 אדמו, שפירשו טובים דבריו בעיניו, והכי נמי
 ענין התגורה כמו מוסר להאדם שלא יהא לבו
 בואה וחומד לפחיתות וערות האדם, וכבר אמרתי
 למעלה שהאדם הפרטי הוא סמל דמות הכלל
 כלו. השלמים שבאומה המת בחינת ראש ולב
 ואלה שבשפל המדרגה ישבו המת בחינת רגלים,
 וראוי שלא יתערבו אלו באלו כמו שאמרו
 חז"ל (ברכות מג, ב) תלמיד חכם אל יסב
 בחבורה של עמי הארץ, ובמושב לצים לא ישב
 כדי שלא ימשך אחריהם, וגם על זה תרמוז
 התגורה שבמתנים לעשות מחיצה בין עליונים
 לתחתונים, ולא יתערבו חטאים בעדת צדיקים.

(יג,ט) והיה לך לאות על ירך
 ולזכרון בין עיניך וגו'.
 ובשב"ם לאות על ירך לפי עומק פשוטו
 יהיה לך לזכרון תמיד כאילו כתוב על ירך
 כעין שימני כחותם על לבך (שיר השירים תו,ו),
 עכ"ל. וכל הרואה ישתומם על המראה, הרי
 קבלו חז"ל שהכוונה על חיוב תפילין של יד,
 ומה זה ועל מה זה שמפרש הרשב"ם על פי
 עומק פשוטו שהוא לכאורה נגד ההלכה
 והפירוש המקובל. ובאמת הקושיא סובבת על
 מה שמצינו לכל המפרשים הראשונים שטרו
 להעמיד פשוטו של מקרא אפילו במקום
 ושמתנגד לדרשת חז"ל.

הנה למדונו חז"ל (במות כד.) שבכל התורה
 כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו חוץ מפסוק
 (תצא כהו) "והיה הבכור אשר תלד וגו'",
 וברש"י שם אין מקרא יוצא מידי פשוטו

(16) שמ

בא קנו

מאמונה ובטחון הולך אחר חשבון הברייתא דסדר עולם. אבל להנ"ל יבואר שח"ו לא כתב הרמב"ן כנגד קבלת חז"ל אלא שלפי עומק פשוטו של מקרא "זה אינו נראה", והרי נצטוינו לעסוק גם בהפשט כמו שהורנו חז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם בזה "אביטה נפלאות מתורתך".

ועיין בבעל המאור ריש מסי ראש השנה בענין חשבון שנות מלכי פרס שכתב וז"ל זה הוא העולה בידינו לפי מדרש רבותינו ולפי דקדוקיהם אבל הפ"י הנכון לפי הפשט זה שכתוב וכו', עכ"ל. (וכבר הארכנו בדבריו במקום אחר.)

וזהו טעמו של הרשב"ם לפרש לאות על ידך שיהיה לזכרון תמיד כאילו כתוב על ידך (ועיי בדברינו בראשית ב,ג). ואולי ה"אביטה נפלאות" בזה, שבכל לילה ובשבתות וימים טובים שאין מקיימים ה"וקשרתם לאות על ידך" בפועל א"כ באמירת קריאת שמע נהיה ח"ו כמעיד עדות שקר (עיי ברכות יד:), על זה מורה לנו עומק הפשט שגם בלילה ובשבת וי"ט יש קיום ענין התפילין שיהיה לנו לזכרון כאילו כתוב על ידינו.

ובהרבה מקומות מצינו ענין זה, על דרך משל (תצא כה,יב) "וקצתה את כפה" שפירשו חז"ל (בספרי הובא ברש"י שם) ממון. אמנם ה"פשוטו של מקרא" יש לפרש עפ"י הגמ' (נדה י"ג) יד לאמה תקצץ, והפ"י שהיות ששלחה ידה והחזיקה במבושיו ראוי ידה שתקצץ. וכן (ראה טו,טו) "והיית אך שמח", לזכר ש"י לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה, ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה, עכ"ל, שבפשוטו של מקרא יש ללמוד על הבטחת ענין שמחה בכל ימי החג.

וגם מקרא מפורש מגלה לנו ענין זה, בדברי הימים (ב' כה,ד) "ואת בנייהם לא המית כי

מידי פשוטו. וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואך אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך

לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום, עכ"ל.

הרי יוצא מביאורו, שאף שיתכן כי ה"פשוטו של מקרא" מתנגד לפירוש חז"ל, מ"מ רצון ה' שנלמוד גם כן המקרא ע"פ פשוטו אלא שההלכה נקבעת ע"פ דרשת חז"ל. אמנם עוד לא ירזה בזה צמאון השואל כיון שאין למדים ההלכה מהפירוש הפשוט וכדברי חז"ל (חגיגה י). על קרא (זכריה ח,י) "וליוצא ולבא אין שלום" אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום, וברש"י שאין הוראה מדבר מקרא שהמשנה מפרשת סתימת התורה, עכ"ל, א"כ מה התועלת בידיעת עומק פשוטו של המקרא.

על זה נאמר (תהלים קי"ט,יח) "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", כי גם כשנעמיק בתוך הפשט הפשוט יתגלו לפנינו לימודים נפלאים. וה"פשוטו של מקרא" כמו העור המכסה את הבשר וכמו האהל המכסה את המשכן שכך עלה במחשבתו ית' לכסות את ה"אמיתה של תורה" שהיא ההלכה בעור של פשוטו של מקרא, ומי שזוכה רואה גם בפשוטו של מקרא נפלאות מתורתו ית'. אבל מעולם לא עלה על דעת קדמונינו לפרש התורה נגד קבלת התנאים והאמוראים.

ויתיישבו בזה דברי הרמב"ן על פסוק (בא יב,מ) "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", וברש"י תי שנה משנולד יצחק ושלשים שנה משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק, ומקורו מברייתא דסדר עולם כמו שביאר הרמב"ן שם: אבל עיי"ש ברמב"ן שכתב ודעתי בדרך הפשט וכו' [ועיי בפ"י הטור על התורה שכתב הרמב"ן על דברי רש"י "וזה אינו נראה"], והדבר תמוה איך יחלוק הרמב"ן על התנא רבי יוסי בן חלפתא בסדר עולם, ובפרט שהרמב"ן סותר את עצמו, שבסוף פ"י ב

(8)

ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ה' לאמר
לא ימותו אבות על בנים ובנים לא ימותו על
אבות כי איש בחטאו ימותו, אף שדרשו חז"ל
(סנהדרין כז:): שכוונת הפסוק (תצא כד, טז)
"לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על
אבות" לא יומתו אבות בעדות בנים ובנים לא
יומתו בעדות אבות, מ"מ אין מקרא יוצא
מידי פשוטו כמשמעו.

(17)

א החובל בחבירו חייב לשלם לו תמורת
דברים. נזק וצער ורפוי ושבת
ובושת. וחמשה דברים אלו כולן משתלמים מן
היפה שבנכסיו כדין כל המזיקין : ב נזק
כיצד. שאם קטע יד חבירו או רגלו רואין אותו
כאלו הוא עבד נמכר בשוק כמה היה יפה
וכמה הוא יפה עתה ומשלם הפחת שהפחית.
מדמיו. שני עין תחת עין. מפי השמועה למדו
שזה שנאמר תחת לשלם ממנו הוא : ג
שנאמר בתורה כאשר יתן מים באדם כן יתן
בו אינו לתבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא

(18)
חלף כ"ס
חבל

שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיכך משלם נזקו. והרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש
רצוח. לרצוח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש כופר : ד וכן זה שנאמר בחובל
בחבירו ומזיקו לא תחוס עיניך שלא תחוס בתשלומין שמא תאמר עני הוא זה ושלא בכוננה חבל בו ארזמנו
לכך נאמר לא תחוס עיניך : ה ומנין שזה שנאמר באיברים עין תחת עין וכי תשלומין הוא. שנאמר חבורה
תחת חבורה ובפירוש נאמר וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרוף וגו' רק שבתו יתן ורפא ירפא, הא למדת
שתחת שנאמר בחבורה תשלומין. והוא הדין לתחת הנאמר בעין ובשאר איברים : ו אע"פ שדברים אלו
נראים מענין תורה שבכתב כולן מפורשים הן מפי משה מהר סיני וכולן הלכה למעשה הן בידינו וכזה ראו
אבותינו דנין בבית דינו של יהושע ובבית דינו של שמואל הרמתי ובכל בית דין ובית דין שעמדו מימות
משה ועד עכשיו : ז

(9)